

بررسی تاکتیک جنگ آب

در جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

مهدی خداوردی*

تاریخ دریافت: ۸۸/۱۰/۱۰

تاریخ تأیید: ۸۸/۱۷/۲

در حالی که نیروهای نظامی ایران در پی تحولات ساختاری پس از انقلاب و خروج مستشاران نظامی خارجی، گرفتار بلا تکلیفی و آشفتگی بودند و ساختار آن در سایه عوامل مختلف، دچار آسیب جدی شده بود، هجوم ارتش عراق، آزمایشی بزرگ برای نیروهای نظامی کشور بود تا استعداد و خودباوریشان را به دنیا ثابت کند. ابتکاراتی که از نیروهای مسلح کشورمان در طول جنگ تحمیلی به منصفه ظهور رسید، ثابت کرد نیرویی که دارای ثبات قدم، ایمان و اراده باشد پیشرفته ترین تجهیزات و ادوات نیز قادر نیست آن را به زانو درآورد. تاکتیک استفاده از جنگ آب در آغاز پیشروی ارتش عراق در جبهه جنوب، گواهی بر این مدعاست. بهره گیری از این تاکتیک، توانست همگام با مقاومت دلیرانه نیروهای مردمی و یگان های ارتش و سپاه، با کاستن از سرعت پیشروی نیروهای زرهی ارتش عراق، فرصت لازم را برای نیروهای خودی جهت کسب آمادگی لازم در برابر حمله دشمن فراهم کند. مقاله حاضر در قالب دو بخش نظری و تجارب ایران در جنگ آب تلاش دارد با رویکردی علمی، این ابتکار نیروهای مهندسی و نظامی کشورمان را مورد بررسی قرار دهد.

واژه های کلیدی: جنگ ایران و عراق، جنگ آب، موانع نظامی، منابع آبی، عملیات نظامی.

چکیده

مقدمه

است؛ چرا که بی تردید، حاصل این بازجست ها، نه تنها به شناخت و بررسی همه جانبه و اقدامات آشکار و پنهان جنگ که در سایه تلاش مستمر و اندیشه پویا و خلاقانه رزمندگان به منصفه ظهور رسید منتهی می گردد، بلکه بازنگری در اقدامات خلاقانه و هوشمندانه رزمندگان در این حماسه شگرف و بیان ابعاد و تأثیرات آن، اقدام ارزشمندی

ماجرای هشت سال جنگ تحمیلی و دفاع مقدس ملت ایران، به قدری عظیم و باشکوه است که جا دارد به بایستگی و شایستگی تمام مورد بررسی و مذاقه قرار گیرد. بازشناسی جنبه های گوناگون این واقعه در ابعاد مختلف سیاسی - نظامی، مستلزم طرح مبانی تئوریک و ارائه نقطه نظر افراد نقطه سنج

* راوی و نویسنده مرکز در مباحث نظامی دفاع مقدس

است که می‌تواند در دستیابی به الگوی بهینه دفاعی در آینده کمک کند. در این رابطه یکی از اقدامات شایسته و اعجاب برانگیز که از سوی رزمندگان به عنوان یک تاکتیک و تکنیک کارآمد مورد بهره‌برداری قرار گرفت بهره‌گیری از جنگ آب بود. تاکتیکی که ناشناخته بود اما به سرعت در جریان اولین روزهای جنگ توسط رزمندگانی که نگاهی جستجوگر و ذهنی

پرسشگرانه داشتند مورد توجه قرار گرفت و به سبب نبوغ فرماندهان نظامی و نیروهای داوطلب مردمی - که در میان آنها، متخصصین کارآمد نیز حضور داشتند - به سرعت علیه دشمن بکار گرفته شد.

- از این رو در این مقاله و در چارچوب موضوع تلاش بر این است موارد زیر مورد بررسی قرار گیرد:
۱. جنگ آب چگونه تاکتیکی است و با چه اهدافی به اجرا در می‌آید؟
  ۲. سازوکارهای لازم برای عملیاتی نمودن جنگ آب چیست؟
  ۳. بسترها و الزامات جنگ آب به چه عواملی بستگی دارد؟
  ۴. نبرد پدافندی جنگ آب بر چه اصولی پایدار است؟
  ۵. تجربه و اقدامات ایران در خصوص جنگ آب چگونه آغاز و مورد بهره‌برداری قرار گرفت؟

اهداف جنگ آب

جنگ آب به عنوان یک پدیده تاکتیکی جدید و کاملاً اتفاقی و تصادفی در جریان اولین روزهای جنگ تحمیلی در یکی از مهم‌ترین محورهای جبهه‌های

جنوب نمود و ظهور پیدا کرد. اما اداره کنندگان جنگ چه در اردوی خودی و چه قوای متجاوز عراقی هیچ کدام تجربه و شناخت کارآمدی از چگونگی اجرا و بهره‌گیری از این تاکتیک را نداشتند. با این وجود به واسطه نگاه هوشمندانه‌ای که فرماندهان جوان و خلاق ایرانی و به تدریج عراقی‌ها از سلسله حوادث رخ داده در صحنه نبرد برداشت کرده و آن را تجزیه و تحلیل نمودند، به این درک و نتیجه رسیدند که با استفاده از موانع طبیعی نظیر دریاچه‌ها، رودخانه‌ها، کانال‌های آب و باتلاق‌هایی می‌توانند موانع گسترده‌ای را علیه یکدیگر ایجاد کنند و ویژگی‌های زمین را به گونه‌ای تغییر دهند که با طرح‌های تاکتیکی - رزمی، قابلیت انعطاف و تطبیق داشته باشد. نهایت آنکه این جمع‌بندی حاصل شد که برای بهره‌گیری از این پتانسیل، باید سازوکار و ساختاری فوری تشکیل شود، چراکه پیچیده‌گی‌های فنی و محاسبات علمی آن، چه در زمان طرح ریزی و چه در هنگام اجرا به فعالیت فکری و کار کاملاً تخصصی نیاز دارد. به خصوص با نخستین دستاوردهای اجرای این تاکتیک در روزهای اول جنگ، این مسئله برای فرماندهان محرز شد که طراحی و اجرای دقیق

کمیاب برای تأمین نیروی بیشتر: به طوری که با ایجاد تدابیر پدافندی توسط نیروی کم و مناسب در آخر سیل بندها و گذرگاههای موجود در مناطق به زیر آب برده شده، از پیشروی دشمن جلوگیری می‌شود.

قرارگاه کنترل کننده

جنگ آب اگر چه به ظاهر چندان به تجهیزات نظامی پیشرفته و انبوه نیاز ندارد اما برای اجرای آن به نیروهای فکری جسور و خلاق، بسترهای طبیعی و ملزومات فنی و نیز سازوکار و ساختاری نیاز است که بتواند این شاخص‌ها و نیازها را در اقدام و فعالیتی هماهنگ فرماندهی، برنامه‌ریزی و در بهترین زمان و وضعیت ممکن عملیاتی نماید. به عبارتی، باید یک ستاد یا قرارگاه مرکزی به عنوان قرارگاه کنترل کننده آب که با قرارگاه در صحنه عملیات ارتباط بلافاصل داشته باشد تأسیس گردد، قرارگاهی که دارای ویژگی‌ها و وظایف و کارکرد زیر باشد:

جنگ آب به عنوان یک پدیده

تاکتیکی جدید و کاملاً

اتفاقی و تصادفی در جریان

اولین روزهای جنگ تحمیلی

در یکی از مهم‌ترین

محورهای جبهه‌های جنوب

نمود و ظهور پیدا کرد

الف) ویژگی‌ها

- توانایی لازم برای انجام کارهای اطلاعاتی در خصوص وضعیت زمین دشمن و شبکه‌های آبرسانی آنها را داشته باشد.
- از وضعیت تاکتیکی و سابقه عملیاتی یگان‌های مجری طرح جنگ آب مطلع باشد.
- از قدرت فنی جهت اجرای وظایفی که جنبه فنی دارند، بهره‌مند باشد.
- دارای امکانات گسترده از جهت ادوات و افراد باشد.^(۱)

جنگ آب می‌تواند آثار کاربردی مثبتی در پی داشته باشد و عملاً فرصت برتر با آزادی عمل بیشتر را برای اتخاذ تدابیر عملیاتی رزمی در اختیار اداره کنندگان جنگ قرار دهد. همچنین اجرای دقیق و بدون اشتباه طرح‌های جنگ آب علاوه بر آن که باعث تقویت امنیت نیروها و صرفه جویی در بکارگیری آنها می‌شود، با غرق آب ساختن منطقه وسیعی از زمین به منظور ایجاد مانع آبی گسترده و صعب‌العبور، اهداف ذیل را می‌توانست پوشش دهد:

- (۱) محدود کردن مجال مانور یگان‌های آفندکننده،
- (۲) وادار ساختن قوای در حال پدافند به تغییر سمت تعرض (حمله) و عقب‌راندن یگان‌های ارتش دشمن،
- (۳) مجبور کردن قوای در حال پدافند به ترک مواضع پدافندی و عقب‌راندن آنها به سوی مواضع درگیر و خارج نمودن اهداف غیرنظامی و صنعتی مهم خودی از زیر آتش دشمن.
- (۴) محروم کردن قوای دشمن در بهره‌برداری از منطقه معینی در صحنه نبرد و مجبور کردن آنها به استفاده از نفرات محدود اعزامی از معابر وصولی.
- (۵) محدود ساختن مانور تعرضی دشمن و یا منحرف کردن آن به مسیری که سودی برای او نداشته باشد و یا از رسیدن قوای مهاجم به منطقه‌ای حیاتی که عملیات بعدی آنها را ساده‌تر بکند ممانعت به عمل آید.
- (۶) جدا نمودن یگان‌های پدافندی دشمن از یکدیگر به وسیله ایجاد آب گرفتگی و اختلال در وضعیت تاکتیکی و عملیاتی آنها.
- (۷) قطع خطوط مواصلاتی یگان‌های دشمن به منظور محاصره و جدا کردن آنها از یگان‌های دیگر.
- (۸) با استفاده از سیل بندها و جاده‌های احداث شده بر روی سیل بندها و مناطق مرتفع، حملات دشمن محدود می‌شود.
- (۹) صرفه جویی در جایگزینی نیرو در صورت وجود

ب) وظایف

- اجرای دستورات فرماندهی کل در خصوص زیر آب بردن مناطق درخواستی،
- برقراری خطوط ارتباطی متعدد با قرارگاه فرماندهی،
- بازرسی مداوم و پی گیر از وسایل و ادوات مختلف مورد لزوم جهت اجرای عملیات غرق آب کردن منطقه،
- ارائه پیشنهادات در چهارچوب درخواست فرماندهی جنگ درباره اجرای طرح جنگ آب،

- اختصاص گروه های کار مورد نیاز برای هر منطقه و تعیین وظایف آنها،
- صدور راهنمایی ها و مقررات ویژه سیل و زیر آب بردن مناطق و مراقبت و ترمیم سیل بندها،
- تلاش برای جمع آوری مجدد آب در کانال ها و سدها پس از اجرای هر طرح.

برای اجرای جنگ آب به نیروهای فکری جسور و خلاق، بسترهای طبیعی و ملزومات فنی و نیز سازوکار و ساختار نیاز است

نیازمندی های جنگ آب

هدف از جنگ آب، ایجاد مانع برای سلب آزادی عمل دشمن در اجرای مانور و به تأخیر انداختن آنها در صحنه معین می باشد، اما برای اجرا و عملیاتی نمودن این تدبیر، بسترها و نیازمندی های تاکتیکی و فنی نیاز دارد.

الف) بسترها

به منظور اجرای جنگ آب باید زمینه ها و بسترهای بکارگیری این تاکتیک در میدان نبرد یا منطقه عمومی عملیات مهیا باشد تا نسبت به طرح ریزی آن تدبیر و اقدام لازم به عمل آید، چرا که موفقیت در جنگ آب

منوط به رعایت الزامات زیر است:

۱) وجود آب: انجام جنگ آب و زیر آب بردن مناطق، بدون وجود آب کافی غیرممکن است. تأمین مقادیر آب مورد نیاز برای ایجاد آب گرفتگی در هر منطقه منوط به برنامه ریزی اقتصادی و نظامی کشور در زمان صلح برای زمینه سازی جهت احداث سدهایی برای انبار کردن آب و احداث سیل بندهایی بر روی کرانه های رودخانه ها و کانال های مورد نظر به منظور روان ساختن آب به سمت مناطقی است که برای زیر آب بردن در نظر گرفته شده اند. لازم به ذکر است نیاز به آب صرفاً به خاطر زیر آب بردن یک منطقه نیست بلکه به منظور جبران آب از دست رفته در اثر تبخیر و جذب در خاک و خارج شدن آب از منطقه مورد نظر نیز می باشد.

۲) سطح آب: برای اجرای جنگ آب در یک منطقه، سطح آب باید بالاتر از منطقه استقرار دشمن باشد تا سرازیر شدن آب به منطقه به مقدار کافی و با سرعت و در کوتاه ترین زمان ممکن صورت گیرد. اگر سطح آب پائین تر از سطح زمین یا هم طراز با آن باشد برای زیر آب بردن زمین دشمن استفاده از تلمبه های پمپاژ ضروری است که علاوه بر وقت به هزینه فراوانی احتیاج دارد.

۳) طبیعت خاک: طبیعت خاک رابطه ناگسستگی با مقدار آب مورد نیاز جهت غرق آب کردن منطقه و مساحت آن و مدتی که باید زمین زیر آب باشد، دارد. زمین هایی که خاک آنها مخلوطی از خاک رس و شن و آبرفت باشد برای جنگ آب ایده آل است و همچنین زمین هایی که خاک آنها گل رسی است برای ایجاد آب گرفتگی مناسب هستند. اصولاً خاک مناسب برای جنگ آب باید دارای ویژگی های زیر باشد:

- سرعت اشباع آن، به طوری که در کوتاه ترین مدت به عمق ۵۰ سانتیمتر اشباع شود.
- خاک پس از اشباع برای تانک ها و نفربرها و خودروهای چرخ دار غیر قابل عبور شود.
- میزان آب تبخیر شده از خاک باید حداقل باشد.

سطحی از آب به ارتفاع حداقل ۵۰ سانتیمتر بر روی سطح زمین کافی است.

ج) برای جبران آب تبخیر شده و یا نفوذ آب به خارج از منطقه تعین شده، لازم است آب به میزان کافی تدارک دیده شود.

البته آن چه درباره بررسی طبیعت زمین تأکید می شود به خاطر تشخیص و شناخت امکان استفاده از ویژگی های زمین و یا برطرف ساختن نقاط ضعف آن به منظور محدود کردن خطرهای جنگ آب است. این بررسی و مطالعه می بایست در نخستین روزهای اجرای جنگ آب از سوی دشمن، صورت گیرد.

هدف از جنگ آب، ایجاد مانع برای سلب آزادی عمل دشمن در اجرای مانور و به تأخیر انداختن آنها در صحنه معین می باشد

چنانچه جنگ به صورت فرسایشی ادامه پیدا کند، بررسی و مطالعات باید بر محورهای زیر متمرکز شود تا امکان بهره برداری از این نوع تاکتیک برای مقابله با اقدام و تحرکات دشمن مهیا باشد:

- بهره گیری از عوارض طبیعی و مصنوعی که سرعت حمله را تضمین و پدافند و حفاظت از یگان ها را تأمین کند.
- رودخانه ها، دریاچه ها، سدهای مصنوعی و سایر منابع آبی که در اجرای جنگ آب موثر است.
- میزان شیب سطح زمین، پستی ها، دره ها، شیارها، کانال های آب زمین های کشاورزی، طبیعت خاک و باتلاق های موجود در منطقه.
- راه ها، جاده های خاکی و گذرگاه ها و نوع آنها و قابلیت عبور وسایل نقلیه نظامی و طبیعت زمین مجاور آنها.
- مناطق سنگلاخی در منطقه که برای مقابله با

۴) جذر و مد: رودخانه هایی که به دریاها می ریزند و تحت تأثیر جذر و مد قرار می گیرند و دشمن به عنوان مانع آبی برای زیر آب بردن زمین به آنها متکی است، در زمان بندی اجرای جنگ آب تأثیر به سزایی دارند. زیرا آب مدی که وارد این رودخانه ها می شود به دبی آب موجود در آن می افزاید و آب رودخانه را بالا می برد و می توان همزمان با آن، سدهای تنظیمی را باز کرد و عمل رهاسازی آب (جنگ آب) را انجام داد.

۵) سیل بندهای قابل انتقال: اجرای عملیات جنگ آب به تأمین و تهیه سیل بندهای قابل انتقال نیازمند است. سیل بندهایی که با قفس های مشبک آهنی پر از سنگریزه (و یا کانتینر) و حجیم ساخته می شوند و قابل حمل و نقل هستند و می توان آن را توسط خودروها و جرثقیل های چرخدار از روی جاده ها و سیل بندهای خاکی عبور داد. هدف از ساختن سیل بندهای قابل انتقال، بستن شکاف هایی است که دشمن به وسیله فعالیت های تخریبی خود در برابر سیل بندهای کناره های رودخانه ایجاد می کند تا آنها را منهدم و معیوب سازد و آب به مناطقی جریان پیدا کند که بر روی فعالیت های او موثر نباشد.

همچنین این سیل بندها برای ترمیم خرابی های وارد شده به سدهای اصلی و مخازن آب به کار می رود. علاوه بر این ممکن است این سیل بندها برای سد کردن جریان آب رودخانه ها به منظور بالا بردن ارتفاع سطح آب رودخانه و انحراف آن به منطقه مورد نظر مورد استفاده قرار گیرند.

۶) انبار مخزن آب: اجرای موفق جنگ آب به انبار کردن مقادیر فراوان آب و رودخانه های اصلی و دریاچه ها نیاز دارد، به نحوی که این منابع آب اهداف زیر را تأمین کند:

- الف) بالا بردن سطح آب انبار شده تا حد امکان نسبت به سطح منطقه ای که باید زیر آب برود.
- ب) مقدار آب مورد نیاز برای ایجاد آب گرفتگی منطقه مورد نظر به منظور سیراب کردن خاک و تأمین

۱. مقدار آبی که از منبع آب برای استفاده در مقاصد مختلف خارج می گردد.

جنگ آب می تواند مورد استفاده واقع شوند و راه های منتهی به آن.

ب) نیازمندی های تاکتیکی

یگان های پدافند کننده برای مقابله با دشمن به ویژه اگر توازن قوا وجود نداشته باشد و میل دشمن به تهاجم زیاد باشد، باید تکنیک های متنوعی را بکار گیرند که از جمله آنها، بهره گیری از جنگ آب است. چنانچه این تاکتیک به صورت مدیرانه برنامه ریزی و اجرا گردد می تواند نه تنها مانعی جدی در برابر دشمن ایجاد کند بلکه میل و آسادگی او را برای انجام عملیات تحت تأثیر قرار داده و به تأخیر اندازد تا با کسب زمان، طرح های دیگری را برای مقابله برنامه ریزی کرد. با این حال پس از اجرای جنگ آب، اقدامات تاکتیکی ای نیاز است و باید به مرحله اجرا گذارده شود تا ایجاد این مانع، فعال و قابل اتکا و اطمینان باشد،

به منظور اجرای جنگ آب
باید زمینه ها و بسترهای
بکارگیری این تاکتیک در
میدان نبرد یا منطقه عمومی
عملیات مهیا باشد

از جمله:

۱) **مراقبت:** مناطق غرق آب شده مانند دیگر موانع به خودی خود به عنوان مانعی در برابر دشمن به شمار نمی رود، زیرا دشمن می تواند در صورتی که سطح آب مناسب باشد به وسیله قایق ها و یا خودروهایی آبی - خاکی مانع را پشت سر گذاشته و یا از طریق جاده ها و سیل بندهای راه آهن یا مناطقی که زیر آب برده نشده اند و یا توسط بالگرد نفوذ نماید؛ لذا این کار به مراقبت پی گیر نیاز دارد. مراقبت را می توان جزئی از عملیات «جنگ آب» به حساب آورد. مراقبت پی گیر و فعال در چنین وضعیت هایی، دقت در برنامه ریزی و هماهنگی را ایجاب می نماید. مهم ترین وسایل مراقبت نیز عبارتند از: گروه های گشتی، دستگاه های رادار، شناسایی هوایی، نقاط مراقبت و دیده بانی^۱.

۲) **حفاظت:** اجرای طرح جنگ آب به حفاظت سدها، آب انبارها و پمپ های آب، منبع سوخت یا برق پمپ ها و به طور کلی منابع آبی برای جلوگیری از تعرض زمینی و هوایی دشمن نیاز دارد و لازمه این امر اختصاص دادن نیروی کافی برای تأمین اصول حفاظتی می باشد.

همچنین به دلیل گستردگی و امکان شناخته شدن منطقه زیر آب رفته و نیز شناسایی گذرگاه ها و مناطق خشکی موجود در یک منطقه، مخفی نگاه داشتن آن تا زمان اجرا، کار اطلاعاتی زیادی را طلب می کند.

۱. از مجموع فعالیت ها در این خصوص به دو نمونه از گزارش گروه های گشتی و دیده بانی اشاره می گردد:

گزارش اول: گزارش شناسایی (واحد اطلاعات و عملیات) از دب حردان و شکسته شدن سد خاکی دشمن ۱۳۵۹/۹/۳:

«امروز صبح با برادر بنی خالد، شهید حسن باقری، کریمی و بهرامی از جاده حمیدیه به دهلیز رفتیم و از آنجا پیاده (از کنار کانال آب) به طرف حردان رفتیم. به علت حجم زیاد آب، لبه کانال شکسته و آب به طرف شبکه آمده و جاده شبلیه به دهلیز زیر آب رفته است که هرچه زودتر باید با لودر جلوی آن را گرفت تا راه ما به دشمن بسته نشود. از آنجا با دوربین سد خاکی عراق را مشاهده کردیم و متوجه شدیم از چهار جا شکسته شده و آب به آن سوی سد خاکی نفوذ کرده است. یک تانک و یک نفربر مسلح به کالیبر ۵۰ کنار سد خاکی دیده می شدند که شاید در آب گیر کرده باشند. سپس تصمیم گرفتیم به برج دیده بانی داخل جنگل برویم... از محل برج منطقه دب حردان را مشاهده کردیم. با دیروز تفاوت پیدا کرده بود زیرا سد خاکی شکسته شده و آب درون دب را پر کرده بود، لذا نیروها به داخل دهات حردان و پشت آن به طرف شطراق رفته اند و...»^۳

گزارش دوم: گزارش نوبه ای حسن باقری از شکسته شدن سد دوم عراقی ها (۱۳۵۹/۹/۱۰):

از وضعیت نیروهای دشمن در دب حردان حاکی است که تمام سنگرها و نفرات و لودرهای دشمن منهدم شده اند. آتش توپخانه خودی دائماً سداحداثی توسط نیروهای عراقی را می کوبد که سد دوم نیز شکسته و به طرف کنار نیروهای عراقی سرازیر شده است. دو نفر از برادران پاسدار که برای شناسایی رفته بودند در محاصره یک نفربر پی ام. پی و حدود هشت عراقی دشمن می افتند که پس از درگیری موفق می شوند تعدادی از عراقی ها را به هلاکت برسانند. نفربر دشمن فرار می کند و دو عراقی خود را تسلیم می کنند. ولی به علت این که دشمن در تعقیب برادران در حرکت بود، آنها اسرارها می کنند و سالم به پایگاه خود بازمی گردند.^۴

از این رو اهمیت انتخاب منطقه مورد نظر، باید بسیار دقیق و با بررسی تمام جوانب مختلف آن در جلسات کارشناسی^۱ و با در نظر گرفتن تمام زوایای فنی، انجام شود.

۳) وسعت منطقه زیر آب
رفته: هر چه منطقه زیر آب رفته گسترده تر باشد به همان نسبت عملیات عبور دشمن از آنها مشکل تر و دشوارتر می گردد. علاوه بر این، قوای مهاجم ناچار به عقب نشینی بیشتر از زمین های تحت

اشغال می شوند. البته وسعت مساحت زمین غرق آب شده باید با مقدار آب موجود متناسب باشد.^۲

البته زیر آب بردن یک منطقه به طبیعت زمین انتخاب شده بستگی دارد و از آنجا که ایجاد آب گرفتگی کل مساحت تعیین شده با توجه به طبیعت زمین و میزان آب در برخی موارد غیر ممکن است، در نتیجه آب در بعضی از قسمت های منطقه به صورت برکه هایی با مساحت مختلف جمع شده و مناطق خشکی در میان آنها باقی می ماند که این مناطق برای فعالیت گروه های گشتی دشمن و فعالیت های دیده بانی و ایدایی و تک های محدود بسیار مناسب است و چه بسا این مناطق خشک به عنوان مخفیگاهی برای سلاح های خمپاره انداز

دشمن مورد استفاده قرار گیرند.
از این رو در جنگ آب، نوع زمین باید چنان هوشمندانه انتخاب شود تا متوقف ساختن نیروی مهاجم و تک کننده را در مقابل مناطق زیر آب رفته تضمین نماید و فرصت عبور از مانع و پیشروی به سمت هدف را از دشمن سلب کند. البته دقت در انتخاب منطقه مورد نظر و نیز رابطه آن با موانع طبیعی دیگر نظیر رودخانه ها، جنگل ها و باغ ها، هماهنگی تأثیر متقابل موانع بر یکدیگر را ایجاد می نماید. مضاف بر این که باید انتخاب مناطق با طرح آرایش یگان های دشمن و موانع مصنوعی که به منظور افزایش موانع منطقه تهیه می گردد هماهنگی داشته باشد. چرا که به عنوان مثال، سرایشی زمین مجاور منابع آب رودخانه و کانال ها،

۱. در این چهارچوب جلسات متعددی صورت می گرفت. از جمله در تاریخ ۱۳۵۹/۹/۱۶ کمیسیونی با شرکت رئیس جمهور، سرهنگ فلاخی، مهندس عباسپور (وزیر نیرو)، سرهنگ فروزان (از فرماندهان ارتش در منطقه جنوب)، مهندس سرداری (مدیر عامل سازمان آب و برق خوزستان)، مهندس عطرچین، مهندس محمد قطبی و ... از مدیران و کارشناسان وزارت نیرو تشکیل و نسبت به استفاده از آب رودخانه های خوزستان برای پشتیبانی از عملیات، تبادل نظر شد و تصمیماتی در خصوص احداث کانال شمالی اهواز فولی آباد، نصب موتورهای پمپاژ آب و هدایت آب کنترل شده به مناطق غرب راه آهن اهواز خرمشهر اتخاذ شد. همچنین مقرر گردید موضوع آبگیری سواحل شرق و غرب کارون از اهواز تا آبادان به طور دقیق به وسیله وزارت نیرو به نحوی بررسی شود که با باز شدن دریچه های سدها و یا هم زمان که میزان آب در هر نقطه ای از طرفین کارون هدایت می شوند پیش بینی شود که چه میزان آب به سمت مواضع عراقی در غرب کارون سرازیر می گردد و غرق آب کردن زمین های شرق کارون خطر سیلاب برای روستاهای خودی نداشته باشد.^(۱)

۲. نظیر اجرای طرح سیلاب های کارون توسط ایران که با کمک آب سد سید شریف و آب ایستگاه پمپاژ و کانال چمران، فرماندهان عراقی را مجبور کرد نیروهای خود را کاملاً از شرق جاده اهواز خرمشهر (از جنوب اهواز تا سیل بند مارد) به غرب جاده اهواز خرمشهر عقب بکشند.^(۲)

محل خروج آب: محل خروج آب از منابع آبی که جهت ایجاد آب گرفتگی مورد استفاده واقع می شوند همراه با ارائه طرح چگونگی این منافذ و روش کنترل آن باید تعیین شود و با محاسبات دقیق و جامع از احتمال بروز سیلاب در سرزمین خودی خودداری شود.

طبیعت خاک: سرعت اجرای عملیات زیر آب بردن یک منطقه و میزان آب مورد نیاز، با ترکیب خاک آن منطقه نسبت مستقیم دارد، لذا کارشناسان و طراحان جنگ آب باید مطالعه موارد زیر را مدنظر داشته باشند:

- میزان تناسب حجم آب برای زیر آب بردن یک منطقه با طبیعت خاک آن منطقه.
- داشتن زمان لازم برای غرق آب کردن منطقه تا عمق مورد نظر (دلخواه).
- سطح آبی که پس از ایجاد آب گرفتگی می توان به طور دائم حفظ کرد.
- طبیعت و شکل برکه هایی که می توان در منطقه مورد نظر ایجاد نمود.

رودخانه ها (کانال ها): برای تأمین آب لازم جهت اجرای جنگ آب، باید جریان رودخانه ها تنظیم و کنترل شوند. طرح های کنترل آب رودخانه ها، باید امکان انتقال آب از رودخانه ای به رودخانه دیگر را تضمین نمایند؛ زیرا هدف از این اقدام، ایجاد موانع گسترده ای برای جلوگیری از عملیات دشمن از تغییر و انحراف سطح آب رودخانه ها در مدت زمان کوتاه (حداکثر ۲ روز) است. البته امکان تغییر سطح آب به ظرفیت کانال های ارتباطی میان رودخانه ها و مقدار آب ذخیره شده در پشت سدها بستگی دارد. همچنین وضعیت رودخانه هایی که به دریا می ریزند از نظر جذر و مد و تعیین میزان آب ورودی به آنها در حین مد و نیز میزان دبی آب در این موقع و تعیین مدت زمان مد باید مورد بررسی قرار گیرد.

انتخاب مناطق مورد نظر جهت زیر آب بردن زمین را با محدودیت مواجه می کند، زیرا سمت جریان آب در جنگ آب تأثیر فراوانی دارد. از این رو، ضرورت دارد مناطق مورد نظر این کار در کنار رودخانه ها، کانال ها و مناطقی که آب به آسانی به آنها سرازیر می شود و یا مناطقی که انتقال آب به آنها توسط کانال ها و پمپ ها به راحتی صورت گیرد، قرار داشته باشند. در غیر این صورت، ایجاد آب گرفتگی در مناطق فاقد این ویژگی ها به کوشش و صرف وقت بیشتری نیاز دارد.

نیازمندی های فنی و فعالیت های مهندسی

طراحی و اجرای جنگ آب یک عملیات فنی و پیچیده است که لازم است مهندسین و ادارات فنی ذیربط فعالیت هایی را به شرح زیر هنگام اجرای عملیات انجام دهند:

بررسی زمین: برای داشتن تصور دقیقی از طبیعت زمین، باید تناسب منطقه جهت زیر آب بردن آن با مطالعه سطوحی که بر روی نقشه ها ثبت شده، بررسی شود. بهترین مقیاس نقشه برای این منظور ۱/۵۰۰۰۰ می باشد. همچنین باید نقشه برداری از منطقه انجام شود و کلیه جزئیات مربوط به غرق آب نمودن منطقه و یا حتی مناطقی را که نمی توان به زیر آب برد^۱ ثبت گردد.^(۲) این فعالیت علاوه بر تشخیص و ثبت نقاط امتداد جاده های اصلی، شوسه و راه آهن می باشد.

شناسایی منطقه: مجریان جنگ آب موظفند حدود منطقه مورد نظر را از لحاظ نوع و میزان شیب و لزوم تقسیم منطقه به قسمت های متعدد به وسیله موانع و خاکریزهای میان آنها جهت محصور ساختن آب در منطقه، ثبت کنند و از شکل این موانع و خاکریزها و نحوه ساختن آنها طرح دقیقی را ارائه نمایند.

۱. با توجه به نوظهور بودن این تاکتیک جنگی و ضرورت دقت در اجرای غرق آب کردن مناطق و جلوگیری از خطرات ناشی از اشتباه در محاسبه، مسئولین تلاش داشتند اطلاعات دقیق و جامعی به دست آورند. به عنوان مثال آقای غرضی، استاندار خوزستان، قبل از اجرای طرح انحراف آب کارون توسط سد و یا تلمبه خانه پمپاژ از کارشناسان می خواهد تا جوانب موضوع بررسی شود. ترابی زاده (رئیس اداره نظارت بر منابع آب خوزستان) می گوید: «در پی این دستور، زمین ها و باغات و جنگل های مصنوعی منطقه بررسی شد. علاوه بر آن به آقای بهزادی ماموریت دادم پیش از آب گرفتن اراضی بین اهواز دارخوین در خصوص میزان سوخت و قدرت تلمبه های پمپاژ و محل آنها گزارش کاملی تهیه کند.»^(۳)

می‌ورزد تا با این تاکتیک تهدید را مقابله کند. برای اجرای تدابیر پیشگیرانه در برابر جنگ آب، سازوکارهایی وجود دارند که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

الف) جمع‌آوری اطلاعات لازم: در این چهارچوب اولین و مهم‌ترین گام، شناسایی تأسیسات آبیاری و فعالیت‌های مربوط به عمق خاک یگان‌های آفندی است که به دور از صحنه نبرد در حال انجام فعالیت هستند. این تاکتیک، به ویژه در مراحل اولیه، یگان‌های آفندی را به میزان قابل توجهی محدود می‌نماید. البته یگان‌های پدافندی در مناطق عملیاتی

خود به ویژه اگر محدوده عملیاتی آنها در نزدیکی رودخانه‌ها باشد باید مراقب تحرکات یگان‌های آفندی باشند و با انجام عملیات شناسایی هوایی و عکسبرداری و نیز اداره این فعالیت‌ها و فعالیت‌های مداوم گروه‌های گشتی در عمق و مقایسه دقیق میان گزارش‌های شناسایی، زمان انجام

برای اجرای جنگ آب در یک منطقه، سطح آب باید بالاتر از منطقه استقرار دشمن باشد

جنگ آب از سوی یگان آماده آفند را مشخص کنند. همچنین احتمال انجام جنگ آب یا عدم اجرای آن را می‌توان با توجه به عوامل زیر مورد بررسی و تحلیل قرار داد:

- اختلاف و بی‌آبی رودخانه‌های اصلی مانند کمبود آب در زمان‌های معین،
- افزایش یا کاهش آب ذخیره شده (در سیل بندهای مصنوعی) و سدهای کنترل شده (تنظیمی) و محصور ساختن آب رودخانه‌ها و کاهش دادن میزان خروج آب آنها،
- تقویت سیل بندها و موانع خاکی در مناطق گوناگون،

سیل بندها و موانع: زمین مسطح و یا شبه مسطح، مناطق مناسبی برای زیر آب بردن به شمار می‌روند و برای جمع‌آوری آب و محصور ساختن چنین مناطقی، به ویژه زمین‌هایی که سرآشویی تند دارند، لازم است سیل بند و موانعی مانند آن در حاشیه به دور از مواضع استقرار نیروها ایجاد شود. به عبارتی، سیل بندها و موانع میانی باید برای تقسیم منطقه زیر آب رفته به قسمت‌هایی که جمع‌آوری آب در آنها امکان‌پذیر باشد، ایجاد شوند. احداث عوارض، شامل جاده‌های آسفالت‌ه مرتفع، باید بالاتر از سطح زمین و خطوط راه آهن روی سیل بندها در زمان صلح و براساس طراحی دقیق و علمی صورت گیرد.

پمپ‌های آب: در صورتی که سطح آب انبارها و سدها هم تراز با سطح زمین مورد نظر و یا پایین‌تر از آن منطقه باشد. بالا آوردن آب و هدایت آن به منطقه معین نیاز به پمپ دارد. این امر نیازمند محاسبه تعداد و قدرت پمپ‌ها و مشخص نمودن مکان‌هایی است که از آنجا می‌توان آن منطقه را با مقدار معینی آب و در فرصت تعیین شده به زیر آب برد.

جاده‌ها: از جمله مکان‌هایی که در راستای اجرا یا مقابله با جنگ آب نیاز به محاسبه دقیق و کارشناسانه دارد احداث جاده‌ها و سیل بندهای مواصلاتی هستند. توجه به عرض و سطح مناسب جاده‌ها، تقاطع‌ها و تقویت سیل بندها، امکان نقل و انتقال جنگ افزارها را تسهیل نموده، همچنین در صورت مواجهه با جنگ آب از سوی دشمن می‌تواند در کاهش خطرات ناشی از آن موثر باشد. باید توجه داشت برای مقابله با جنگ آب، می‌بایست جاده‌هایی منتهی به اکیپ‌های اجرایی و مناطق سنگلاخی و نیز مناطق استقرار خط مقدم با دقت انتخاب و احداث شوند.

تدابیر و اقدامات پیشگیرانه

بدیهی است به میزانی که عملیات جنگ آب به اجرا در می‌آید یگان پدافندکننده تجربه کسب کرده و متقابلاً به اتخاذ تدابیر و اقدامات پیشگیرانه مبادرت

ج) انهدام شبکه های مخازن آب، سدها و مواضع پمپ های آب: این روش، جایگزین تدابیر فوق الذکر است و تا زمانی که هدف، جلوگیری از اجرای طرح های دشمن و محروم ساختن آنها از ایجاد موانع آبی گسترده برای ایجاد اشکال در عملیات آفندی نیروهای خودی باشد، می توان با انهدام تأسیسات فوق و جلوگیری از اجرای طرح های زیر آب بردن مناطق توسط آنها، این هدف را تحقق بخشید. البته این راهکار نیازمند رعایت موارد ذیل است:

- تشخیص فرصت مناسب برای انهدام و تخریب تأسیسات جنگ آب: انهدام تأسیسات باید زمانی صورت گیرد که آب جمع شده در آن به اندازه ای نباشد که منجر به زیر آب رفتن مناطق مجاور منابع آب مانند سدهای تنظیمی و دریاچه ها شود. این راه حل زمانی که دبی آب زیاد باشد خطرناک است زیرا در این صورت ایجاد آب گرفتگی در منطقه هرگز قابل کنترل نخواهد بود.
  - برای شرکت در این عملیات، یگان های پرتحرک و سریع الانتقال که آموزش آنها در سطح عالی است و عمده آنها از افراد پیاده، نیروی مخصوص و مهندسی تشکیل یافته اند و دارای تجهیزات ویژه ای هستند، همراه با نیروی هوایی و هوانیروز قوی که قادر به انجام عملیات بوده و توانایی فعالیت در مناطق جدا شده به مدت طولانی، با تحمل سختی فراوان را داشته باشند نیاز است. یگان های عملیاتی باید پیش از انجام چنین مأموریت هایی تمرین علمی و عملی انجام داده باشند.
  - بکارگیری نیروی هوایی جهت انهدام تأسیسات مزبور مستلزم آمادگی و فعالیت دقیق به منظور موفقیت در انهدام و همکاری صمیمانه و همیشگی با مراکز اطلاعاتی می باشد.
  - بهره گیری از عناصر جاسوسی و ستون پنجم برای تخریب تأسیسات جنگ آب.
- د) مهار و هدایت آب:** در اجرای عملیات هدایت آب

- ایجاد سیل بندها در کناره های رودخانه ها و در اماکن معین به ویژه در مناطق پست،
- گسترش و نگهداری و لایروبی کانال ها و جوی ها و اتصال دادن آنها به یکدیگر،
- توجه و حساس شدن به کوچ اهالی بعضی روستاها، به ویژه روستاهایی که در مناطق کشاورزی پست قرار دارند،
- نصب پمپ های آب در اماکن معین و احداث کانال برای انتقال آب از سدها و رودخانه ها به مناطق مجاور.

ب) اشغال مناطق مخازن آب انبارها، سدها و مواضع پمپ های دشمن: یکی از بهترین شیوه ها برای پیشگیری از مشکلات و دشواری های اجرای جنگ آب از سوی یگان های آفندی تلاش برای اشغال مناطق و مخازن آب، سدها، دریچه ها و مواضع پمپ های آب آنهاست که از همان آغاز جنگ، گرفتاری هایی را برای قوای خودی ایجاد کرده است. این تأسیسات غالباً در عمق خاک دشمن قرار دارند و بی شک اشغال آنها با مشکلات نظامی استراتژیک همراه خواهد بود. اما به هر حال برای اجرای چنین تدبیری باید به موارد زیر توجه کرد:

- غافلگیر کردن یگان های دشمن هنگام عملیات آب: برای این منظور باید با روش های دفاع متحرک (جابجایی) یک موضع دفاعی جدید تشکیل گردد. در این صورت زمین اجازه قدرت مانور را برای نیروهای خودی ایجاد خواهد کرد.^(۸)
- سرعت در حمله و پیشروی به سمت هدف های مزبور: چنانچه حمله یگان های دشمن با تأخیر مواجه گردد می بایست یک گروه زرهی از یگان های خودی، به منزله نیروی پوششی و احتیاط تشکیل شود تا از آن برای هجوم به نیروهای دشمن استفاده شود.
- اختصاص و آموزش یگان های مورد نیاز جهت تحقق این هدف به منظور بالا بردن میزان پایداری و مقاومت در برابر تهدایت گوناگون دشمن به ویژه تا زمان الحاق نیروهای تازه نفس.^(۹)

مناطقى که برای استقرار دیده بان های عناصر دشمن مناسب است، بیفزایند.

- تقویت مواضع نیروهای هشدار دهنده بیش از پیش مورد توجه قرار گیرد.

- از موانع و مناطق عقبی (عقبه) و نیز معبرها و دریچه های تنظیم آب، حفاظت جدی به عمل آید و سازماندهی گروه های گشتی - رزمی برای انجام فعالیت شبانه روزی به طور مستمر ادامه یابد.

- یگان ها از جناح های موضع پدافندی شان، به ویژه معابری که احتمال نفوذ عناصر دشمن از آنجا بیشتر متصور است به خوبی حفاظت و مراقبت کنند.^(۱۱)

- تمهیدات و ملزومات لازم برای تخریب سیل بندها، راه ها و خطوط تماس را در اختیار داشته باشد.

- جزایری که به رغم آب گرفتگی امکان استقرار نیروها دشمن در آنها وجود دارد، باید اشغال شود و لبه های جنوبی خطوط پدافندی همواره باید از سوی گروه های گشتی و نیز تعیین پست های مراقبتی حفاظت شوند و یا با دیده بانى مناسب از موقعیت جزایری که احتمال حضور دشمن است، ثبت تیر شوند و با اجرای آتش توپخانه و نیز مین گذاری معابر وصولی به جزایر، در فعالیت های دشمن اختلال ایجاد شود.^(۱۲)

- ایجاد آب گرفتگی در منطقه دشمن، آزادی عمل نیروهای خودی را تأمین می کند، زیرا یگان های دشمن منطقه زیر آب رفته را رها می کنند (ناچار به عقب نشینی می شوند) و پس از آن صرفاً به مراقبت از آن اکتفاء می کنند. این امر دشمن را وادار می سازد در نحوه گسترش یگان های پدافند کننده اش و نیز عقب بردن بعضی یگان ها از یک محور به محورهای دیگر به منظور تقویت آن محورها، تجدیدنظر نماید. این جابجایی نیروها مستلزم تلاش و انرژی زیاد، اختصاص جاده و تأمین و آماده شدن

باید سمت مناطق پست، دره ها یا شیارها و رودخانه های واقع در منطقه عملیاتی را پیش بینی نمود. بررسی و مطالعه نقشه های ویژه آبرسانی و جلوگیری از سیل، به تعیین سمت و شیب این کانال ها کمک می کند. همچنین بررسی نوع خاک و سطح مناطق مختلف در تشخیص چگونگی سمت و شیب این کانال ها بسیار موثر است. در طراحی شبکه کانال های آبرسانی باید نکات ذیل مورد توجه قرار گیرد:

- طرح احداث کانال ها باید با سطوح مختلف زمین هماهنگ باشد.

- اتصال کانال ها با یکدیگر به صورت دقیق طراحی شوند.

- امتداد و گسترش کانال های آبرسانی و آبیاری موجود در منطقه، به طوری که در جلوگیری از زیر آب رفتن منطقه کمک کند.

- کانال ها به مناطق پست یا رودخانه ها منتهی گردند.

- در صورت لزوم باید سدهایی بر روی لبه های مناطق پست ایجاد گردد (سیل بند).

- سیل بندهایی بر روی کانال ها و نهرها در محل های انتخاب شده، به منظور بالا بردن ارتفاع آب و نیز انتقال آب از کانالی به کانالی دیگر و یا قطع جریان آب در آن کانال ها احداث گردد.

- پمپ هایی به تعداد و حجم مورد نیاز برای انتقال آب در کانال ها و یا هدایت آب به مناطق مورد نظر، نصب شود.^(۱۳)

ه) تدابیر پدافندی: جنگ آب، مانع آبی گسترده ای به وجود می آورد که از پیشروی یگان ها جلوگیری به عمل می آورد و آنها را وادار به توقف و اتخاذ حالت پدافندی می نماید. در این صورت، یگان های پدافند کننده، علاوه بر اجرای اصول اساسی نبرد پدافندی خود در پشت مانع گسترده آبی، باید موارد زیر را رعایت کنند:

- فعالیت های دیده بانى، مراقبت و هشدار را از کلیه جهات به ویژه از سمت جلو، جناحین و

ج) تسریع در امر گسترش توپخانه در صورت ناچار شدن به تغییر مواضع آن، و همچنین سرعت و دقت در تجدید هماهنگی طرح آتش،
د) جناح‌ها باید تا فاصله‌ای زیر دید و تیر بایستند که فرصت اعلام خطر و آماده شدن به منظور پاسخ‌گویی به هرگونه عملیات دشمن را داشته باشند.

ه) عملیات زیر آب بردن یک منطقه، خواه کل جبهه یا جزئی از آن را دربر بگیرد، جبهه غیرمنظمی برای پدافند نمودن ایجاد می‌کند، که بازسازی موضع پدافندی مستلزم بازسازی جبهه در کلیه محورها می‌باشد.^(۱۵)

به غیر از مواردی که برای تدابیر پدافندی ذکر شد باید دو نکته زیر را نیز همواره مدنظر داشت:

۱) هنگامی که طرف پدافندکننده اقدام به زیر آب بردن منطقه نموده و زمین‌کشورش را به خوبی می‌شناسد، می‌تواند با تکیه بر مواضع مستحکم پدافندی و جزیره‌های مقاومت، حملات موفقیت‌آمیزی به جناح‌های پدافندی دشمن که در آن سوی منطقه آب گرفته متوقف شده‌اند، بنماید و یا به منظور قطع خطوط مواصلاتی دشمن از پشت به آنان حمله کند. در این صورت قوای دشمن ناگزیر به حفظ خطوط مواصلاتی‌شان خواهند شد و توجه آن بیشتر بر روی این مسئله متمرکز خواهد شد. این امر تهدید مستقیم دیگری برای خطوط مواصلاتی محسوب می‌گردد چرا که ضرورت دارد نیروهای دیگری برای این خطوط اختصاص داده شود و چه بسا این نیروها از موجودی نیروهای اصلی تأمین شود.

پدافند بر روی کرانه دشمن در مقابل منطقه آب گرفته شده، اقدام بسیار خطرناک و متهورانه‌ای به شمار می‌رود. زیرا برای رسیدن به موضع پدافندی دشمن راهی جز عبور از روی سیل بندهای طویل، آن هم توسط یگان‌های محدود وجود ندارد. عبور از سیل بندها نیز به علت تسلط قوای دشمن با مشکلات و خطرات فراوانی همراه است. ضمن این

ملزومات آماد و پشتیبانی است و توان زیادی را از آنها خواهد گرفت. البته امکان دارد دشمن تلاش کند وضعیت نامناسبی را به وسیله جیب‌های مقاومت، که عمده آنها از نیروهای پیاده و مجهز به سلاح‌های ضدتانک هدایت شونده هستند و با انبوه آتش توپخانه پشتیبانی می‌شوند، به وجود آورد. در چنین حالتی واحدهای رزمی نیروهای خودی نباید منفعل شوند بلکه باید سریعاً نیروها را به منظور تقویت منطقه دیگر یا گستردن جناح خود به سمت مناطقی که احتمال عملیات واحدهای زرهی دشمن از آنجا متصور

است اعزام و مستقر نمایند.^(۱۳)

یگان‌های

پدافندکننده که در اثر زیر آب رفتن منطقه‌شان ناچار به ترک مواضع خود می‌شوند باید بسیار هوشیار باشند و در اجرای عملیات اشغال مواضع پدافندی جدید سرعت عمل به خرج دهند؛ زیرا به احتمال

زیاد دشمن که منطقه را به زیر آب برده، اقدام به پیشروی و حمله ناگهانی و سریع از سمت جناحین خواهد کرد و از دست‌پاچگی این نیروها که در اولین مراحل عملیات پیش می‌آید بهره‌برداری خواهد کرد. لذا در عملیات تغییر مواضع پدافندی به خصوص در اولین مراحل آن باید موارد زیر مورد توجه قرار گیرد:

الف) سرعت عمل در احداث خاکریز و سیل بندهای جلو به منظور متوقف ساختن آب،^(۱۴)

ب) سرعت عمل در ایجاد استحکامات به ویژه برای تانک‌ها و نفربرها،

طبیعت خاک

رابطه ناگسستگی با مقدار آب

مورد نیاز جهت غرق آب

کردن منطقه و مساحت آن و

مدتی که باید زمین زیر آب

باشد، دارد

۱. جیب مقاومت (جزیره مقاومت) عبارت است از یک قطعه زمین، منطقه یا مرکز مهمی که توسط نیروی رزمنده دشمن به منظور دفاع و مقاومت اشغال گردیده

و با وجود محاصره شدن آن توسط یگان‌های خودی، رأساً درباره ادامه و یا عدم ادامه نبرد تصمیم‌گیری می‌کند.

آماده باش درآمدند. این در حالی است که تعدادی از تانک های مهاجم دشمن که در باتلاق ها گیر کرده اند با آتش خودی منهدم شدند.^(۸۷)

البته گزارش های نگران کننده دیگری نیز از پیشروی نیروهای مهاجم ارسال می شد که تداوم آن می توانست برای جمهوری اسلامی ایران بسیار مخاطره آمیز باشد. شهید حسن باقری در ششمین روز جنگ از پیشروی دشمن تا منطقه دب حردان خبر می دهد و می گوید: «نیروهای عراقی از صبح امروز به روستای دب حردان واقع در جنوب غربی اهواز به فاصله حدود ۲۰ کیلومتری وارد شده اند و طبق اطلاعات

دریافتی، دشمن توپخانه و تانک هایش را در این روستا مستقر کرده و با بهره گیری از آتش توپخانه بخش جنوب غربی اهواز را هدف گیری می کند که تلفات قابل توجهی به هموطنان ما وارد شده است، ضمناً تعداد تانک ها ۵۰ الی ۸۰ دستگاه برآورد شده است.»^(۸۸)

زمین هایی که خاک آنها مخلوطی از خاک رس، شن و آبرفت باشد برای جنگ آب ایده آل است

در هنگام هجوم نیروهای عراقی، حادثه عجیبی رخ داد و آن به گل نشستن ادوات زرهی به خصوص تانک های دشمن در دشت های صاف و بدون عارضه جنوب در اوایل فصل پائیز بود که بارش باران در آن مقطع سابقه نداشت. با این حال وقوع این حادثه، بیش از آنچه چرایی و علتش مورد توجه قرار گیرد، بیشتر باعث شور و شعف رزمندگان شد. اما این اتفاق آن قدر مهم بود که برخی دیگر نگاه هوشمندانه ای به آن داشته باشند و حس کنجکاوی شان تحریک شود تا علت آن را مورد بررسی قرار دهند. در روزهای اول جنگ در حوزه فرماندهی نظامی و حتی پشتیبانی آن قدر

که پشتیبانی این نیرو و عقب نشینی آن به هنگام ضرورت بسیار سخت و مشکل است.^۱

۲) میداین مین: هنگامی که دشمن به غرق آب نمودن منطقه معینی به منظور ناچار ساختن طرف مقابل به ترک مناطق استقرار خود اقدام می کند، آب، میداین مین دو طرف را فرا می گیرد و این امر باعث ایجاد شرایط زیر می شود:

- از بین رفتن شاخص های میداین مین.
- قرار گرفتن مین ها زیر گل و لای.
- پراکنده شدن مین ها توسط آب در مناطق گسترده و نامشخص.
- افزایش حساسیت مین ها در نتیجه تأثیر آب بر مواد منفجره و حلقه ضامن.

پس از خشک شدن منطقه، پیدا کردن مین ها مشکلات فراوانی را به بار می آورد که گاه به ایراد خسارت جانی و مالی منجر می گردد. از این رو طرح ریزی خوب و هماهنگی کامل در احداث میداین مین و عملیات جنگ آب از سوی طرف اقدام کننده از خطرهای فوق الذکر خواهد کاست، البته بهتر است از مین گذاری در مناطقی که قصد بهره گیری از تاکتیک جنگ آب وجود دارد، خودداری گردد.

تجربه و اقدامات ایران در جنگ آب

علیرغم اهمیت جنگ آب، این مهم از سوی فرماندهان عراقی در بدو تجاوز به خاک ایران مورد غفلت قرار گرفت؛ زیرا در سومین روز نبرد «تعدادی از تانک ها و نفربرهای دشمن در باتلاق های مرز شلمچه و تعدادی دیگر در زمین های کشاورزی منطقه حسینه در گل فرو رفتند و عده ای از خدمه آنها به اسارت رزمندگان اسلام درآمدند.»^(۱۶)

به دنبال این رخداد، گزارشی که حاکی از اخلاص در پیشروی واحدهای زرهی عراق بود به این شرح منتشر شد: «در پی پیشروی ۲۰۰ دستگاه تانک عراقی به سوی اهواز، بسیاری از نقاط حساس شهر سنگربندی شده و مردم و نیروهای نظامی به حال

۱. این حالت شبیه حالت رزمندگان در جزیره مجنون است که بعد از مرحله اول به وجود آمد.

نظارت کنترلی بر میزان پمپاژ داشته باشند، هم چنان در حال پمپاژ آب هستند. چون حجم آب بیش از حد نرمال افزایش یافته، لذا آب از کانال‌ها سرریز شده و به سمت غرب (که محل استقرار نیروهای عراقی است و فلش تهاجم آنها جهت پیشروی به سمت اهواز تلقی می‌شد) جاری شده بود. همین امر سبب آب‌گرفتگی وسیعی از منطقه و باتلاقی شدن زمین شده و عملاً امکان عبور هر

وسيله نقلیه‌ای از دشمن را مشکل یا غیرممکن کرده بود. شهید حسن باقری پس از بازگشت به محل ستاد عملیاتی (پایگاه گلف) پیشنهاد می‌کند این موضوع (تداوم پمپاژ تلمبه‌های آب) مورد بررسی قرار گیرد.

برخی از مقامات نظامی و غیرنظامی (به خصوص مدیران و کارکنان سازمان آب و برق خوزستان) که به خوبی به جنس زمین، طبیعت و جغرافیای شهر اهواز و شهرهای تابعه آشنا بودند و اطلاعات مفید و کارشناسانه از آثار طغیان رودخانه‌های مهم منطقه (کارون، کرخه، بهمنشیر) و جریان و سمت و سوی سیلاب‌های آنها داشتند، به محض اطلاع از آب‌گرفتگی منطقه توسط پمپاژ تلمبه آب درون کانال‌ها، به این فکر افتادند پمپاژ آب را ادامه دهند و عملاً با ایجاد سیلاب‌های مصنوعی در مناطقی که فلش حرکت دشمن به سمت اهواز محسوب می‌شد، مانع از پیشروی قوای متجاوز عراقی گردند. آنها بدون این که بدانند این اقدام در حوزه نظامی، تاکتیک بدیعی در ایجاد بازدارندگی تلقی می‌گردد، آن را به خوبی انجام دادند. آنها همچنین پیشنهادهای سازنده‌ای برای ایجاد سدهای مصنوعی در رودخانه و یا احداث

انسجام وجود نداشت که چنین حوادث مهمی به سرعت مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد و متناسب با آن تدابیر لازم اتخاذ شود. با این وجود، درایت افراد تیزبین و باهوش به سبب بهره‌مندی آنها از ذهن خلاق و یا حتی تعصب ملی، باعث شد آنها علت را بررسی کرده و تمام هم و غم خود را بکار گرفتند تا با پیشنهادهای سازنده و بدیع با استراتژی نظامی ارتش عراق موسوم به "حمله برق آسا" به مقابله برخیزند. از جمله این افراد، شهید دکتر مصطفی چمران، برخی از مدیران سازمان آب و برق خوزستان و شهید حسن باقری بودند که در بررسی میدانی از خطوط تماس نیروهای خودی با دشمن، این حادثه برایشان بسیار جلب توجه کرد. شهید باقری با مشاهده این رخداد، در همان نگاه اول نقشه‌ای در ذهنش شکل گرفت که می‌توانست بارقه‌امیدی در جهت جلوگیری از پیشروی دشمن باشد. او در منطقه... آب‌گرفتگی وسیعی را مشاهده می‌کند که در اثر سرریز شدن آب داخل نهرها و کانال‌هایی که کشاورزان برای آبیاری زمین‌های خود استفاده می‌کردند، ایجاد شده بود. وی در بررسی منطقه متوجه می‌شود تعدادی تلمبه پمپاژ آب به صورت روشن بدون آن که صاحبان آنها

را ببندیم و آب را به سمت غرب رودخانه منحرف کنیم، می‌توانیم با سیلاب مصنوعی جلوی نیروهای عراقی را گرفته و مواضع آنها را زیر آب ببریم. در نتیجه عراقی‌ها مجبور به عقب‌نشینی می‌شوند. چمران این مسئولیت را به عهده من گذاشت و گفت شما این کار را انجام دهید، من با آرپی‌جی دشمن را سرگرم می‌کنم تا شما کارتان را تمام کنید.»^(۹)

مهندس سرداری به نقل از آقای شوشتری می‌گوید:

«من این کار را با نیروهایی که از مشهد آمده

بودند آغاز کردم. یکی

از کارگران، رانندگی

بولدوزر بلد بود.

هنگامی که خاک

می‌ریختیم تا دهانه نهر

باریک شود، آب پشت

خاک حجیم می‌شد و

شتاب بیشتری برای

خروج از دهانه باریک

پیدا می‌کرد، لذا دهانه

را می‌شست و ما را در

انجام کار ناکام

می‌گذاشت. پس از

مدتی به فکر افتادیم از

کانتینر پر از خاک برای بستن نهر استفاده کنیم. لذا سه عدد کانتینر از بندر ماهشهر آوردیم و با یکی از آنها نهر را بستیم. پس از مدتی آب پشت سد مصنوعی افزایش یافت و آن را به منطقه هدف (به سمت مواضع عراقی‌ها) سرازیر کردیم. به این ترتیب، آب مانع از پیشروی نیروهای عراقی شد، و آنها را زمین‌گیر کرد. در واقع، آب کار سه لشکر را انجام داد.»

در همین اثنا نیروهای واحد اطلاعات سپاه گزارش می‌دهند: «نیروهای عراقی در جنوب اهواز

کانال‌های فرعی در رودخانه با هدف انحراف آب به سمت مواضع دشمن ارائه کردند. در این راستا، سرگرد هدایتی از فرماندهان لشکر ۹۲ زرهی ارتش در ساعت ۷/۳۰ صبح ۱۳۵۹/۷/۸ در تماسی با سازمان آب و برق خوزستان، از آنها می‌خواهد آب رودخانه کرخه را باز کنند و با استفاده از کانال‌های متروکه آب را به سمت مواضع عراقی‌ها سرازیر نمایند.^(۱۰)

به هر حال، مخاطرات ناشی از پیشروی سریع نیروهای عراقی در محورهای مختلف خوزستان، افراد و مقامات مسئول در اداره امور جنگ در بُعد تکنیکی و تاکتیکی را به تکاپو می‌اندازد تا به هر نحو ممکن دشمن را در تحقق اهدافش ناکام گذارند. از این رو شهید چمران در بعد از ظهر هشتمین روز جنگ پس از نبرد سنگینی که با نیروهای عراقی داشت^۱ به بررسی موقعیت هجوم نیروهای عراقی مشغول می‌شود. او به منزل یکی از هم‌زمان قدیمی خود (به نام محمدرضا شوشتری) می‌رود و پس از استراحت کوتاه، از او نقشه جغرافیایی منطقه خوزستان را می‌خواهد. شوشتری در اینبار می‌گوید: «من به آقای دهدشت تلفن کردم و ایشان نقشه را آورد. شهید چمران حدود نیم ساعت به نقشه نگاه کرد. سپس با ناراحتی گفت: خرمشهر رفته است؛ آبادان هم ۹۹ درصد رفتنی است. اگر بخواهیم خرمشهر و آبادان را نجات دهیم باید اهواز را حفظ کنیم. من به دکتر گفتم: دستور دهید چند لشکر بیاید و خوزستان را حفظ کند. چمران پاسخ داد: تاکتیک نظامی نیروهای ارتشی، مانند ارتش آمریکا، کلاسیک است و معتقدند برای اینکه بتوانیم جلوی یک لشکر دشمن بایستیم، باید سه لشکر داشته باشیم. ضمن آن که جابجایی لشکر به سرعت امکان‌پذیر نیست و یک تا سه ماه طول می‌کشد. باید به هر نحو ممکن دشمن را زمین‌گیر کنیم. وی سپس از روی نقشه توضیح داد که چنانچه برخی از نهرهای منتهی به رودخانه کرخه

۱. دکتر چمران به اتفاق آیت‌الله خامنه‌ای که هر دو نماینده حضرت امام(ره) در شورای عالی دفاع و نماینده مردم در مجلس شورای اسلامی بودند، با نظر و توصیه امام خمینی در روز هفتم مهرماه ۱۳۵۹ با یک فروند هواپیمای C-130 به همراه ۶۰ نفر از رزمندگانی که در کردستان تجربه جنگی داشتند، وارد اهواز شدند و از همان بدو ورود و شب اول حمله‌های چریکی و ضربتی خود را علیه نیروهای عراقی که تا حدود ۶۰ کیلومتری اهواز پیش آمده بودند، آغاز نمودند.

- اضافه کردن آب کرخه و آب کانال سمت چپ سد کرخه (کانال وصیله)، که باعث سرریز شدن آب و باتلاقی شدن منطقه جنوب حمیدیه گردید.

- طرح سیلاب‌های کارون که به کمک آب سد سید شریف و آب ایستگاه پمپاژ و کانال چمران انجام شد و موجب شد لشکر ۵ عراق نیروهای خود را کلاً از شرق جاده اهواز خرمشهر (از جنوب اهواز تا سیل بند مارد) به غرب جاده منتقل و عقب‌نشینی نماید.

در اثر این سلسله اقدامات بازدارنده، نه تنها اهواز از خطر سقوط نجات یافت بلکه با اجرای دقیق جنگ آب و به محاصره درآمدن دشمن در منطقه آب گرفته، این فرصت پیش می‌آمد تا رزمندگان اسلام ضربات جدی را به نیروهای عراقی وارد نمایند. به طوری که در روز ۱۳۵۹/۷/۱۴ در پی گزارش تیم شناسایی از منطقه حمیدیه و کانال‌های متروکه که در حاشیه رودخانه کرخه و مسلط بر زمین دشمن بود، شهید حسن باقری طرح استفاده از کانال متروکه برای محاصره قوای عراقی را مورد تأکید قرار می‌دهد و توصیه می‌کند چنانچه نیروهای خودی با افزایش آب کانال‌ها، زمین دشمن را که در روستاهای زیر کرخه صف‌آرایی کرده‌اند زیر آب ببرند، عملاً راه گریز عراقی‌ها محدود می‌شود و با بستن راه فرار آنها از جاده هویزه، امکان انجام حمله علیه این نیروها فراهم می‌شود.^(۲۶)

بهره‌گیری از طرح‌های جنگ آب و دستاوردهای آن در ناکام گذاشتن استراتژی نظامی عراق، چنان بازتاب پیدا کرد که جلسه‌ای با حضور تعدادی از اعضای شورای عالی دفاع (حجت‌الاسلام و المسلمین هاشمی رفسنجانی و

در روستای مکطوع، ضمن انهدام ۴ تانک ایران قصد احداث پل بر روی رودخانه کارون را دارند که در این صورت اهواز در خطر جدی محاصره قرار خواهد گرفت.»^(۲۷) این خبر کافی بود تا پیشنهاد شهید باقری در خصوص فعال نگاه داشتن پمپاژ تلمبه‌خانه‌های آب (با هدف تداوم پمپاژ آب) و نیز استفاده از کانال‌های متروکه، بیش از پیش مورد توجه مدیران و کارکنان سازمان آب و برق خوزستان قرار گیرد. آنان از حیث شناخت منابع آب و زمین خبره بودند و بر پمپاژ تلمبه‌ها نظارت داشتند^(۲۸) و با محاسبه دقیق اقدام به هدایت آب به سمت مواضع دشمن می‌کردند. پس

از مدتی برای ساماندهی و کنترل امور، ستاد عملیاتی موسوم به ستاد عملیات مرکزی سازمان آب و برق تشکیل گردید.^(۲۹) که مهم‌ترین زیرمجموعه‌های آن، گروه راه‌اندازی موتور تلمبه‌ها، گروه میرآب‌ها و تنظیم آب و گروه لایروبی و ترمیم و بازسازی انبار بود که

در محورهای مختلف جبهه‌ها انجام وظیفه می‌کردند.^(۳۰) مهم‌ترین اقدامات این ستاد در ماههای اول جنگ را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- فعال کردن کلیه موتور تلمبه‌های کنار رودخانه کرخه و کرخه نور و فعال کردن کلیه کانال‌هایی بود که آب را از کرخه به جنوب جاده حمیدیه و سوسنگرد می‌برد.

در جنگ آب،
نوع زمین باید چنان
هوشمندانه انتخاب شود
تا متوقف ساختن نیروی
مهاجم را در مقابل مناطق
زیر آب رفته تضمین کند

۱. پس از بحث‌های فراوان، مقرر شد کلیه کارهای مربوط به جنگ آب در ستاد زیر نظر سه وزیر (وزرای دفاع، نیرو و راه و ترابری) انجام پذیرد. در فرودین سال

۱۳۶۰ این ستاد، مسئولیت اجرایی طرح را به سازمان آب و برق خوزستان واگذار نمود که در ضمن نمایندگانی از سه وزیر مربوطه نظارت دائمی داشته باشند.^(۳۱)

۲. طرح‌های آبی که تا این تاریخ انجام شده بود شامل طرح تداوم پمپاژ و همچنین اضافه کردن آب رودخانه کرخه نور توسط سد تنظیمی کرخه بود. طرح

استفاده از کانال‌های متروکه که شهید حسن باقری دقیقاً مناطق حضور دشمن را رصد می‌کرد شامل کانال‌هایی می‌شد که بر زمین نیروهای عراقی مسلط

بودند و با سرریز کردن آب در مناطق حضورشان، آنان را یا در محاصره آب و در معرض تهدید و حمله رزمندگان قرار می‌داد یا مجبور به عقب‌نشینی می‌کرد.

ضمناً روستاهای زیر کرخه که عراقی‌ها در آن مستقر بودند شامل: دب خردان، صفحات، بت شمالی، عبوده، شمس، شلیعی، سیدحمید و ... می‌شد.

- در آن منطقه مستقر بودند.
- طرح سد خاکی کوهه: احداث سد خاکی بر روی رودخانه کرخه نور در قریه کوهه و هدایت آب به سمت جنوب کرخه نور.
- طرح ایستگاه پمپاژ و کانال (شهید) چمران. در جبهه مقابل، عراقی ها با ایجاد خاکریز و بریدن جاده و هدایت آب به طرف رودخانه کارون، به مقابله با این اقدامات پرداختند.

ب) در منطقه غرب اهواز

- طرح سد جرگه سید علی: احداث سد خاکی بر روی رودخانه کرخه در نزدیکی جرگه سید علی و کیلومتر ۱۷ جاده حمیدیه سوسنگرد و هدایت آب کرخه توسط کانال به طرف جنوب جاده حمیدیه سوسنگرد که محل استقرار نیروهای عراقی بود.

می بایست از مین گذاری در مناطقی که قصد بهره گیری از تاکتیک جنگ آب وجود دارد، اجتناب شود

- طرح کانال کوت:

- ایجاد کانال در منطقه کوت (کنار جاده حمیدیه سوسنگرد) و انتقال آب کرخه برای کمک به آب سد جرگه سید علی.
- طرح کانال مالکیه: استفاده از کانال سمت راست سد تنظیمی کرخه و ایجاد آب گرفتگی در جنوب منطقه ... اکبر تا نزدیکی بستان.
- نیروهای عراقی برای مقابله با این اقدامات به ایجاد خاکریز و هدایت آب به طرف رودخانه کرخه نور مبادرت کردند.

شهید چمران)، وزیر نیرو (شهید مهندس عباسپور) و مدیران ارشد سازمان آب و برق خوزستان با هدف پیگیری اجرای «طرح استفاده از آب»، در دفتر شهید چمران برگزار شد. در این جلسه لزوم استفاده از آب، ذخیره سازی و خروج آب سدها و ایجاد سیلاب های مصنوعی به عنوان یک تاکتیک نظامی مورد تأکید قرار گرفت. همچنین در این جلسه، گزارش های متعددی از آثار موفقیت آمیز غرق آب کردن مواضع دشمن که باعث توقف و یا تغییر مسیر قوای مهاجم عراقی شده بود ارائه گردید و چنان هیجانی در برخی از حضار ایجاد کرد که در همان جلسه بر اجرای عملیات های بزرگ تر و مهم تر «جنگ آب» اتفاق نظر حاصل شد.^۱

البته تا این مقطع (۱۳۵۹/۷/۲۶ تا ۱۳۵۹/۷/۲۵) چهار طرح شامل: «تداوم پمپاژ تلمبه خانه ها، طرح سیلاب کرخه، طرح استفاده از کانال های متروکه و طرح استفاده از آب پخش حمیدیه» (که به عنوان اولین دوره از جنگ آب به حساب می آید) به اجرا درآمده بود.^(۲۸) اجرای هر یک از این طرح ها تأثیر شگرفی بر جای گذاشت و موجب توجه بیشتر مقامات نظامی برای طراحی، برنامه ریزی و اجرای آن تا آخرین روزهای جنگ (و حتی بعد از آن) شد؛ به نحوی که تا پایان جنگ جمعاً ۳۰ طرح طی چهار دوره زمانی، به شرح زیر به اجراء آمد:

طرح های دوره دوم جنگ آب خوزستان در سه منطقه و طی دوره زمانی (۱۳۵۹/۷/۲۵ تا ۶۱/۴/۳۰) در مناطق ذیل انجام شد:

الف) منطقه جنوب اهواز

- طرح سد خاکی سید شریف: احداث سد خاکی بر روی رودخانه کرخه در قریه سید شریف و هدایت آب به طرف «دب حردان» که عراقی ها

۱. در این خصوص، رئیس اداره نظارت بر منابع آب سازمان آب و برق خوزستان در گپ خصوصی با مدیر عامل سازمان به وی پیشنهاد می دهد تا چنانچه وزیر نیرو دستور دهد رودخانه کرخه کور را در محل سد سید شریف خواهد بست و آب را به سمت عراقی ها در «دب حردان» روانه می کند. مهندس سرداری با تشخیص تأثیرات این طرح، موضوع را با عباسپور (وزیر نیرو) طرح و موافقت وی را جلب می کند و بدین طریق بستر طراحی «جنگ آب» موسوم به طرح «سید شریف» کلید می خورد.^(۲۹)

طرح‌های دور سوم (۱۳۶۱/۴/۳۰ تا ۱۳۶۳/۲/۲۰)

- احداث کانال آب و تخلیه آب گرفتگی منطقه.
- بریدن دژهای شرقی و غربی جزیره جنوبی مجنون و آب‌اندازی در مقابل پاتک نیروهای زرهی عراق.
- تشکیل گردان پمپ.
- احداث کانال سیدالشهدا(ع) با هدف تخلیه آب گرفتگی شمال منطقه پاسگاه زید.
- بریدن دژ عراق در منطقه زید و انحراف آب به داخل خاک عراق.
- نیروهای عراقی در مقابل با استفاده از کانال پرورش ماهی، شکستن آن و ایجاد آب گرفتگی در منطقه پاسگاه بوبیان، بستن کانال خروجی هورالعظیم (کانال سویب) و بالا بردن سطح آب هور با هدف غرق جزایر، احداث کانال غربی شرقی سویب، طلائی، کوشک و ارسال آب به سمت مواضع نیروهای ایرانی به مقابله برخاستند.

طرح‌های دوره چهارم (۱۳۶۳/۲/۲۰ تا ۱۳۶۷/۳/۲۷)
- احداث کانال ۸۰ کیلومتری سلمان (ادامه کانال

- ج) در منطقه شرق و غرب رودخانه کارون تا خرمشهر
- طرح سیلاب‌های کارون: ذخیره و رهاسازی آب سدهای دز و کارون و ایجاد سیلاب‌های مصنوعی در جنوب اهواز در شرق و غرب کارون محل استقرار نیروهای زرهی عراق.^۱
- طرح انحراف رودخانه کارون: احداث خاکریز در رودخانه کارون برای انحراف آب به طرف کانال بحره.
- طرح کانال بحره: احیای کانال قدیمی بحره که آب را از رودخانه کارون (در جنوب اهواز) به طرف هور شادگان هدایت می‌کرد.
- طرح بستن نهرهای شادگان.
- طرح سد هالوب: احداث سد تنظیمی بر روی رودخانه کارون در نزدیکی دارخوین، روستاهای هالوب و ام‌نوشه و احداث کانال برای هدایت آب کارون.
- در مقابل، عراق با جلوگیری از عبور آب از زیر جاده اهواز - خرمشهر، نیروهایش را از کنار رودخانه کارون به غرب جاده اهواز - خرمشهر عقب کشید.

۱. استفاده از سد دز: در نوروز سال ۱۳۶۰، آب سد دز در حد بسیار زیادی باز شد و با بالا آمدن آب، مسیر کارون از طریق کانال‌هایی که ایجاد شده بود به دشت وسیع، حذافصل کارون تا جاده اهواز خرمشهر در منطقه‌ای به طول ۱۳۰ کیلومتر و عرض ۲۵ کیلومتر هدایت گردید. پس از آن نیروهای خودی مواضع خود را تخلیه کردند و دشمن هم تا جاده آسفالته اهواز - خرمشهر عقب‌نشینی کرد و در مواضع متکی به جاده مستقر شد. این آب گرفتگی که تبعات آن تا عملیات ثامن‌الائمه منطقه را تحت تأثیر قرار داده بود توسط دژی که عراق در شمال خرمشهر ایجاد کرده بود به کارون هدایت و سطح ارتفاع آن کنترل می‌شد تا به خرمشهر که در اختیار عراق بود سرایت نکند. طرح‌هایی نیز برای انهدام این دژ بررسی شد، از جمله انهدام دژ توسط مین یا شلیک موشک، که هر کدام به دلایلی از جمله عرض زیاد دژ که به هشت متر می‌رسید اجرا نگردید. در هر صورت، استفاده از طرح‌های آب گرفتگی - که به جنگ آب هم معروف بود - بخشی از اقدامات موثر و بعضاً بی‌اثر جبهه خودی علیه دشمن بود که عموماً از تابستان سال ۱۳۶۰ قطع گردید.^(۳۹)

۲. طرح سد در روستای هالوب: با حضور کارشناسان طرحی نسبتاً گسترده و با اصول فنی در روستای هالوب در ۱۵ کیلومتری دارخوین اجرا گردید. طرح عبارت بود از: احداث سد آهنی با استفاده از لوله‌های ضخیم به قطر یک متر که در صورت تکمیل قادر بود ارتفاع آب را به صورت کنترل شده در پشت سد بالا بیاورد و پس از آن کارون از طریق کانالی به عرض پنجاه متر که در پیچ تند رودخانه، قبل از هالوب، ایجاد شده بود، به دشت غربی منطقه هدایت گردد. با تکمیل طرح، کارون به جبهه غربی سرازیر گردید اما پس از یکی دو روز، فشار آب سد را منهدم کرد و طرح با شکست نسبی روبه‌رو گردید. طرح هالوب به خاطر این که امکان عبور و مرور پیاده خودروی سبک را برای مدت کوتاهی ایجاد کرده بود به پل هالوب هم معروف گردید و در اواخر سال ۱۳۵۹ اجرا گردید.^(۴۰)

۳. طرح «جنگ آب» حتی در خلال پذیرش قطعنامه ۵۹۸ در سال ۱۳۶۷ و پس از آن نیز ادامه یافت که بعضی طرح‌های آفندی و برخی پدافندی محسوب می‌شدند؛ از جمله طرح کانال سلمان ۲: کانال سلمان و سلمان ۲ از جمله کانال‌های پدافندی قوی می‌باشند که در زمان پذیرش قطعنامه در فاصله ۲/۵ کیلومتری بین دژ ج.ا.ایران و دژ عراق از طلائی (وصل به هورالعظیم) تا نهر خین (وصل به اروند) را غرقاب نمود. طرح کانال غدیر: این کانال با اهداف سلمان ۱ و ۲ ولی با توان و قدرت چندین برابر طراحی و ۹۰٪ پنبه آن اجرا گردیده است. این کانال علاوه بر اهداف پدافندی قوی، می‌تواند کانال آفندی بسیار قوی تلقی شود. زیرا چنانچه دژ عراق از طلائی تا کوشک و از کوشک تا زید هر کجا بریده شود، این کانال شرق بصره را به زیر آب خواهد برد. در سیلاب سال ۱۳۷۲ باز کردن کانال غدیر باعث کاهش سطح آب اهواز و نجات این دژ از سیلاب شد.

جنگ آب در دوره جنگ تحمیلی وجود دارد می توان گفت این تاکتیک برای کشوری که بخشی از سرزمینش توسط ارتشی بیگانه اشغال شده، با توجه به زیر ساخت های منابع آبی که در عقبه نیروهای خودی وجود دارد، می تواند بیشتر مثر ثمر باشد. به عبارت دیگر، تاکتیک جنگ آب یک تاکتیک تدافعی است که نیروهایی که در حالت پدافندی قرار دارند از آب به عنوان یک مانع بازدارنده بهره می برند. حداقل چنین فرضیه ای را می توان در مورد جنگ ایران و عراق صائب دانست. نیروهای ایرانی با استفاده از منابع آبی

فراوانی که در خوزستان در اختیار داشتند توانستند به بهترین شکل مانع از موفقیت استراتژی نبرد برق آسای ارتش عراق شوند و با کاستن از سرعت پیشروی آن، زمان لازم را برای کسب آمادگی جهت مقابله نیروهای

تاکتیک جنگ آب،
یک تاکتیک تدافعی است
که نیروهایی که در حالت
پدافندی قرار دارند از آب
به عنوان یک مانع بازدارنده
بهره می برند

خودی با آن به دست آورند. در مقابل ارتش عراق نیز در دوره تنبیه متجاوز و ورود نیروهای نظامی ایران به خاک عراق به کرات از این تاکتیک در منطقه جبهه جنوب، علیه نیروهای خودی بهره گرفت. در مقاله حاضر که با تکیه بر منابع و اسناد دست اول ایرانی و عراقی و نیز برخی از مصاحبه ها با دست اندکاران جنگ آب در کشورمان به نگارش درآمده، تلاش شد ضمن ارائه اصول نظری برای جنگ آب، کاربرد این تاکتیک از سوی نیروهای نظامی کشورمان در اوایل جنگ تشریح گردد.

شهید چمران) از جنوب غربی اهواز تا منطقه طلائیة.

- احداث حوضچه طلائیة برای ذخیره آب.
- احداث کانال شیردم.
- احداث کانال ۵۰۰ متری شرقی غربی امام علی(ع) و اتصال آن به کانال شیردم.
- در جبهه مقابل، عراق با تقویت دژ کوشک - طلائیة و احداث دژ دیگر به موازات آن به مقابله با طرح های جنگ آب ایران مبادرت کرد.^(۳)

نتیجه گیری

در طول دوره جنگ تحمیلی، در سطوح مختلف طراحی استراتژی، تاکتیک و فناوری نظامی، نوآوری های عدیده ای توسط فرماندهان، طراحان و متخصصین حوزه های مختلف صورت گرفت که این نوآوری ها با توجه به محدودیت هایی که کشورمان در زمینه های مختلف با آن روبه رو بود توانست ضمن جبران این کاستی ها و محدودیت ها، تا حدی ابتکار عمل را نصیب نیروهای نظامی کشورمان بکنند. چنین نوآوری هایی را در تمام طول دوره جنگ هشت ساله و در جریان تمام عملیات های انجام شده توسط نیروهای خودی می توان سراغ گرفت. در این راستا، تاکتیک جنگ آب که از آغازین روزهای جنگ تحمیلی توسط رزمندگان اسلام به اجرا درآمد از مهم ترین و تأثیرگذارترین نوآوری هایی بود که صورت گرفت.

مهم ترین تأثیر اجرای این تاکتیک در اوایل جنگ، کاهش سرعت پیشروی ارتش عراق و عدم کارایی کافی نیروهای زرهی و مکانیزه عراق، که نقطه قوت این ارتش محسوب می شد، در دشت های مسطح خوزستان بود. به مرور زمان و آشنایی دو طرف به دامنه اثرات جنگ آب و سازوکارها و استلزمات آن، هر دو کشور به بهره برداری از این تاکتیک پرداختند و دو کشور رقابت تنگاتنگی را در این زمینه داشتند.

از مجموع منابع و اسناد معدودی که درباره

یادداشت‌ها

۱. جمشید سرداری، جنگ آب در خوزستان به روایت اسناد دوران دفاع مقدس، دانشگاه امام حسین؛ معاونت مهندسی و پدافند غیرعامل با مرکز مطالعات و پژوهش‌های مهندسی، ۱۳۸۸ پیشین، برگرفته از سند ۸۶ ص ۱۵۹ و سند ۱۱۴، ص ۱۸۶.
۲. همان، سند شماره ۵۴، ص ۱۲۹.
۳. همان، سند شماره ۶۶، ص ۱۴۱.
۴. همان، سند شماره ۷۲، ص ۱۴۵.
۵. همان، سند شماره ۶۵، ص ۶۹.
۶. همان، جلسه کارشناسی در مورد چگونگی انحراف آب کارون، سند شماره ۱۷، ص ۸۴.
۷. همان، سند شماره ۱۷، ص ۸۴.
۸. همان، اثرات طرح جنگ آب بر دشمن؛ دستورالعمل حدود مسئولیت سپاه سوم عراق (سند عراقی)، سند شماره ۸۶، ص ۱۵۹.
۹. آرشیو مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، سند شماره ۶۰۴۲۱.
۱۰. آرشیو مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، سند شماره ۶۴۲، ص ۶۵۱، سند شماره ۶۴۳، ص ۶۳۱ و سند شماره ۶۴۲، ص ۶۲۸.
۱۱. سرداری، پیشین، سند شماره ۲۱۶ ص ۲۸۹.
۱۲. همان، اسناد شماره ۲۰۲، ص ۲۷۹ و ۴۹ ص ۱۲۴.
۱۳. آرشیو مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، سند شماره ۶۰۴۲۱.
۱۴. سرداری، پیشین، سند شماره ۶، ص ۶۹.
۱۵. آرشیو مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس، سند شماره ۶۰۴۲۱.
۱۶. نشریه ویژه خبرگزاری پارس، ۵۹۷/۳.
۱۷. روزنامه کیهان، ۵۹۷/۴، گ ۲، ص ۶۴.
۱۸. سرداری، پیشین، طرح تداوم پمپاژ، گزارش نوبه‌ای حسن باقری، سند شماره ۳، ۵۹۳/۶، ص ۶۵.
۱۹. همان، گزارش ستاد عملیات مرکزی سازمان آب و برق خوزستان، سند شماره ۴، ۵۹۷/۸، ص ۶۶.
۲۰. همان، استفاده از آب به عنوان مانع پیشروی نیروی زرهی عراق «سند شماره ۵، ۵۹۷/۸، ص ۶۷».
۲۱. همان، سند شماره ۶، ص ۶۹.
۲۲. همان، ص ۸۵.
۲۳. گفتگوی نویسنده با آقای مهندس جمشید سرداری (مدیر اسبق سازمان آب و برق خوزستان).
۲۴. سرداری، پیشین، سند شماره ۷۸، ص ۱۵۲.
۲۵. همان، ص ۵۲۲.
۲۶. همان، سند شماره ۱۱، ص ۷۴.
۲۷. همان، سند شماره ۱۲، ص ۷۹.
۲۸. همان، صص ۷۰۲۷۰۳.
۲۹. علی بنی لوحی، نبردهای شرق کارون به روایت فرماندهان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۱، ص ۱۰۹.
۳۰. همان، ص ۱۱۰.
۳۱. سرداری، پیشین، صص ۷۰۳ تا ۷۰۷.